

6. Горбань М. Нариси з української історіографії. Частина перша. Новий список літопису «Краткое описание Малороссии» / М. Горбань. – Х. : Рух, 1923. – 22 с.
7. Грушевський М. Про українську історіографію XVIII століття. Кілька роздумів / М. Грушевський // Український історик. – Нью-Йорк–Торонто, 1991–1992. – Т. 28–29. – С. 116–124.
8. Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Д. І. Дорошенко. – Львів : Світ, 1991. – 573 с.
9. Дубровіна Л. Рукописна книга як історико-культурне джерело і проблеми її джерелознавчого вивчення / Л. Дубровіна // Історія українського середньовіччя : Козацька доба. – К. : Вид-во інституту історії України НАНУ, фундація ім. О. Ольжича, 1995. – Ч. I. – С. 156–157.
10. Лазаревский А. М. Очерки малороссийских фа милій. Грабянки / А. М. Лазаревский // Русский архив. – 1875. – Кн. II. – № 7. – С. 259–263.
11. Лихачев Д. С. Текстология / Д. С. Лихачев. – М.–Л. : Изд-во АН СССР, 1962. – 608 с.
12. Мыцык Ю. А. Новое исследование украинского летописания XVII–XVIII веков / Ю. А. Мыцык // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории / Под ред. Н. П. Ковальского. – Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1984. – С. 98–104.
13. Оглоблин О. Григорій Покас та його «Описание о Малой России» (1751 р.) / О. Оглоблин // Науковий збірник. – Нью-Йорк : Вид-во УВАН, 1952. – С. 61–73.

*I. Dzyra*

### OLENA APANOVYCH AS A RESEARCHER OF UKRAINIAN CHRONICLES

*The article examines Olena Apanovych's contribution to the study of Ukrainian chronicles of the early modern period, her methodology, and major approaches to studying sources.*

**Keywords:** Olena Apanovych, chronicles, handwritten books.

УДК 930:82-94(=112.2)«16/17»

*Літвіненко Є. В.*

### УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У КОНТЕКСТІ «НАДЗВИЧАЙНИХ ІСТОРІЙ» НІМЕЦЬКОЇ ХРОНІКИ «ТЕАТР ЄВРОПИ»

*У статті розглянуто інформаційний потенціал відомостей рубрики “Sonderbare Geschichte” німецької хроніки «Театр Європи» XVII – початку XVIII ст. як джерело до історії України ранньомодерної доби.*

**Ключові слова:** «Театр Європи», хроніка, джерело, надзвичайні події, повідомлення.

Іншомовна література, присвячена історії України XVII–XVIII ст., представлена доволі широким спектром мандрівних нотаток, мемуарів, довідників, етнографічних та історичних розвідок, публіцистичних творів. У центрі уваги подібних джерел постає козацтво. Дещо осторонь перебували повідомлення, присвячені географічному розташуванню українських земель, традиціям і культурі етносу. Найширше на сторінках іноземних записів розглядалися події, пов'язані з військовими кампаніями та міжнародними конфліктами, дипломатичними місіями і взаємозв'язками між монаршими особами. Поєднання спільного розміщення в одному виданні повідомлень, що стосуються як історії України

в цілому, так і окремо її міст та населених пунктів, ми можемо віднайти у німецькому часописі XVII – початку XVIII ст. “Theatrum Europaeum”.

Німецька друкована хроніка, повна назва якої “Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten” видавалась у Франкфурті-на-Майні з 1633 по 1738 рр. Засновником, видавцем і співавтором перших томів часопису був відомий гравер і художник Маттеус Меріан. Ще за життя знаного майстра офортів у його видавництві було надруковано 90 праць з різних галузей науки: медицини, зоології, географії, алхімії, топографії, історії, літератури та ін. «Театр Європи» був найдорожчим і найбільшим виданням видавни-

цтва Маттеуса Меріана – 21 том, оздоблений 1432 мідними гравюрами, а також 693 зображення монархів і полководців. На сторінках хроніки можна віднайти велику кількість гравюр із зображенням європейських міст, як-от: Лондон, Страсбург, Бонн, Варшава, Краків, Рига, Ніцца тощо. Поміж цих малюнків знаходимо детальний план Кам'янець-Подільського, схематичні військові плани Ставища та Полтави [14, с. 650; 22, с. 1262; 20, с. 298].

Інформаційне наповнення хроніки здійснювалось за допомоги цілої плеяди хроністів. Так, перший та другий томи часопису писав у співавторстві з Меріаном знаний німецький автор, представник школи ерудитів І. Ф. Абелін, відомий також під псевдонімом Іоганна Людвіга Готтфріда. Радянський дослідник О. Вайнштейн охарактеризував представників школи ерудитів як «збирачів та видавців першокласних історичних джерел» [3, с. 104]. Покладений Абеліном метод розміщення новин тільки у хронологічній послідовності перейняли й упорядники наступних томів, однак в класифікації та розміщенні повідомлень почали дотримуватись вже тематико-хронологічного принципу.

В Україні повний комплект хроніки зберігається у Відділі рукописів та рідкісної книги Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Під час аналітичного огляду наукової літератури було встановлено, що німецька друкована хроніка «Театр Європи» вже давно привертає увагу вітчизняних і закордонних дослідників, однак часопис не розглядався комплексно у контексті вивчення української долі повідомлень XVII – початку XVIII ст. У межах цієї статті автор спирається на праці представників німецьких, російських та українських історіографічних студій [4; 11; 12]. Так, вітчизняні дослідники залучають хроніку як одне з численних джерел для висвітлення тієї чи іншої події. У радянський період цьому питанню приділяли увагу засновник Дніпропетровської історичної школи М. Ковальський та його учень Ю. Мицик, а також літературознавець Д. Наливайко [1; 7–10]. Зокрема Ю. Мицик у повному обсязі здійснив критичний аналіз VI та VII томів хроніки як репрезентативного джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Серед дослідників української діаспори можна відзначити монографію Т. Мацьківа, в якій проаналізовано «Театр Європи» як одне з західноєвропейських джерел для вивчення постаті Івана Мазепи, та розвідку І. Борщака «Україна в літературі Західної Європи», присвячену подіям в Україні від Б. Хмельницького до І. Мазепи [2; 6]. Д. Дорошенко залучив відомості з X та XI томів «Театру Європи» до своєї фундаментальної монографії «Гетьман Петро Дорошенко» [5].

Загалом кожен том хроніки можна умовно поділити на дві частини: перша – основна, тут розгортаються описи переважно військової історії на фоні політичної, релігійної, міжнаціональної боротьби: тут війни і мир перетинались з підписанням договорів та веденням затяжних облог, а урочисті церемонії при монарших дворах з офіційними прийомами послів; друга – розважальний матеріал: оповіді про надзвичайні події, що трапились за останній рік у світі (здебільшого Європі), які об'єднувались у рубриці під загальною назвою “Sonderbare Geschichte”. «Надзвичайні події» до сьогодні залишалися осторонь наукових зацікавлень дослідників, хоча саме на сторінках цього часопису друкували новини, які стосувались України та Московії. З часом московські новини виокремлюють, а ось українські з поглибленням Руїни переходять з рубрики польських новин до московських і турецьких. Слід зауважити, що лише Г. Бінгель подає невелику характеристику рубрики “Sonderbare Geschichte”, назву котрої можна перекласти як «Дивна» чи «Своєрідна історія». Тому автор статті ставить за мету представити науковому загалу відомості, вміщені поміж розважального матеріалу VIII–XXI томів хроніки, з історії українських міст і містечок.

Упорядники видання використовували для побудови рубрик такі джерела: повідомлення від дипломатів при монарших дворах (зокрема, німецьких дипломатів при польському чи московському дворах), придворних німців; брошури та памфлети; відомості, розміщені у тогочасних німецьких газетах “Ordinari Zeitungen” чи “Frankfurt Post-Zeitung”; особисте листування між родичами та друзями – конфіденційна кореспонденція (*die Handschreiben*); солдатські листи (*der Soldatenbrief*); листування торгових домів (*Correspondenzen der Handelshduser*) тощо. Інформаційне наповнення рубрики, присвяченої надзвичайним подіям, на нашу думку, здійснювалось переважно завдяки «летючим листкам», які користувались високим попитом у Європі XVI–XVII ст., часто виконуючи роль сучасної газети. Саме в них містилась цінна інформація, здебільшого політичного забарвлення, а також повідомлення про стихійні лиха, дивовижні явища.

Рубрика “Sonderbare Geschichte” поділялася на ряд окремих підрубрик, кількість яких протягом років залишалась порівняно стала. Певна корекція здійснювалась новими авторами щодо назв чи порядку розташування підрубрик. Проаналізувавши вміст “Sonderbare Geschichte” з VIII по XXI томів хроніки «Театр Європи», його умовно, на нашу думку, можна розподілити на такі підрубрики у порядку їх послідовного розташування у німецькому виданні:

1) першими розміщували відомості, про які йшлося у минулих (основних) рубриках, але

ігнорувалися або не були представлені належним чином. Тут, як правило, можна віднайти надзвичайні історії, наприклад, про те, як жінка з Агсбургу віддала душу та тіло дияволу чи про знайдений всередині тіла коня великий дорогий камінь [23, с. 608, 971];

2) наступною групою новин були «Деякі дивовижні історії, чудесні явища та символи». Тут друкували матеріали, овіяні своєрідним ореолом чудес, на кшталт: появи комети, яскравих зірок і символічних зображень на небі чи запалення феєрверків над палацами монарших осіб;

3) далі, як правило, розташовували підрубрику, присвячену таким природнім катаклізмам, як: землетруси, буревії, урагани, грім і град;

4) підрубрику, в якій містилися відомості про пожежі, що спалахнули у великих та маленьких містах Європи;

5) іноді вмішували групу новин під загальною назвою “Abscheuliche Mißgeburen...auff diese Welt gehoren worden”. Тут повідомлялось про «огидні (жахливі)» випадки появи на світ «монстрів»: сіамських близнюків або дітей з різними фізичними вадами;

6) також існувала підрубрика, в якій йшлося про дуелі, «жахливі» вбивства, грабунки та «інші подібні пороки та гріхи»;

7) іноді висвітлювали шлюбні церемонії «високопоставлених та заможних осіб»;

8) описували дні народження високопоставлених та заможних осіб, монарших спадкоємців;

9) вказували дати смерті чи загибелі високопоставлених та заможних осіб, з часом – вчених та професорів університетів.

Починаючи з XIV тому, з’являються нові підрубрики, зокрема “Theuung” («Подорожчання»), появу якої автор пояснює зміною ситуації у Європі через зростання цін на продукти в різних землях, особливо Швейцарії та Франції.

Докладно ознайомившись з усіма підрубриками розділу “Sonderbare Geschichte” з 1657 по 1718 рр., окрім повідомлень із західноєвропейських країн, також виявляємо новини про події, що відбулись у Львові, Кам’янець-Подільському, Москві, Архангельську, Полоцьку, Новгороді, Гродно, Варшаві, Кракові, Вроцлаві. Щодо повідомлень безпосередньо з історії українських земель, варто акцентувати увагу, що, незважаючи на їх порівняно обмеженій кількості, вони водночас не позбавлені інформативної цінності. Найбільшу кількість відомостей ми знаходимо у підрубриках, присвячених природним катаклізмам. Так, у X томі читаємо про буревій у Кам’янці-Подільському: «У травні [1669 р.] сильний вихор зніс у “старому” замку частину західної башти, а також наполовину зруйнував міст між “старим” та “новим” замком. Після цього грім вдарив у порохову вежу, підпаливши дуже

великий снаряд, і тим самим поставив весь замок під загрозу знищення» [23, с. 166].

У XIII томі читаємо новину про град у Яворові (місто 50 км на захід від Львова): «У Польщі, під вечір св. Якоба [25 липня 1687 р.] у Яворові падав град, половина якого була розміром з голуба, половина з яйця величиною, котрий завдав великої шкоди зерновим та плодоносним деревам» [14, с. 241]. У цьому ж томі, але вже у підрубриці за 1690 р., знаходимо новину про навалу сарани у Криму та Польщі: «...у серпні у Криму, Валахії, Польщі спостерігали велику навалу сарани, яка усе пожирала. Пізніше, коли ця незчисленна сарана вимерла, то ширився сильний, отруйний сморід. Регенти мушили використовувати всі засоби, які були під рукою, аби закопати тих паразитів, що завдали великої шкоди. У згаданих землях відбувся стрімкий ріст цін, оскільки сарана усе пожерла, а її тлін зіпсував землю» [14, с. 1355].

XIV том містив повідомлення про град на порубіжних землях Речі Посполитої та Русинії (“*Reußland*”): «...у Русинії та на межі з польським кордоном в цей час [на початку серпня 1691] град завдав великих ушкоджень фруктовим деревам, та так, що мешканці на рік мало надії мали. Градини були неймовірно великі й лежали на полях у висоту в чверть ліктя» [15, с. 224]. Такого роду відомості можуть бути залучені в якості джерел для економічної історії.

У XII томі оповідається про «небачений ураган у Лемберзі»: «у Львові, що у Польщі, під кінець червня [1682 р.] пройшла небачена гроза, внаслідок якої дахи найбільших будівель міста, а також дах Домініканського собору було скинуто. Також повністю знесло дзвіницю, при тому, що там до цього часу перебували люди, вибито вікна у багатьох будинках. В околицях Львова велику кількість домів було вирвано з-під землі, пошкоджено чотири церкви, різні монастирі та деякі гарні вівтарі, до того ж, загинуло чимало люду та худоби» [13, с. 498].

Крім того, в «Театрі Європи» вміщено ще декілька відомостей стосовно «надзвичайних» історій, що відбулися в межах Львова. Так, у X томі друкованого часопису читаємо про «дивовижну подію» у рубриці «Деякі дивовижні історії, чудесні явища та символи», коли вода змінила колір на криваво-червоний: «У серпні [1671] у Львові у канаві навпроти єзуїтської брами о четвертій ранку та о третій годині по обіді вода стала повністю криваво-червоною і протекла у землю трьома джерельцями. Деякі з них набули склянистої форми і згодом перетворились на червоний пісок» [20, с. 611]. Схожу новину ми знаходимо в цьому ж томі, але вже у підрубриці за 1668 р., де також повідомляється про перетворення води з греблі на кров, але у місті Марієнбург (“*Marienburg in Preussen*”) – зараз це місто Мальборк у Польщі

[23, с. 972]. На думку автора статті, появу схожих матеріалів можна пояснити їх релігійним підґрунтям, оскільки сам упорядник хроніки був поборником християнської віри й не оминав можливості донести до широкого читацького загалу свідчення божественних проявів у людському бутті.

Німецькі автори повідомляли також про великі львівські пожежі, зокрема новина, вміщена у XII томі за 1682 р., інформує про великий вогонь у «Львові у Польщі». Зазначено, що полум'я охопило як саме місто, так і краківську околицю. Через цю пожежу велика церква св. Марії (йдеться про латинський кафедральний собор св. Марії Магдалини) прогоріла до кам'яної кладки, а 30 житлових будинків перетворилися на попіл [13, с. 502]. Опис іншої пожежі ми знаходимо вже у XIV томі хроніки: «13 квітня [1695] о дев'ятій вечора виникла велика пожежа, через що все місто опинилось у великій небезпеці. Далі вогонь спалахнув за монастирем бенедиктинців, підпаливши поодинокі будівлі; пізніше сильний штормовий вітер змінився і вогонь перекинувся на будинки напроти валів та далі – до воріт єзуїтів. Полум'я охопило місто і набуло такої сили, що трава на рудутах вигоріла, а дахи башт та будинків знову зривало, і подібним чином пожежа шаленіла в інших місцях Львова. Поза тим, наступного дня по обіді ще декілька невеликих будинків недалеко від міста стали здобиччю св. Марка» [15, с. 886].

Ще про одну пожежу йдеться у тому самому томі, але вже за 1691 р. – пожежа у Жовкві (*Zolkiew*). Ця новина, радше за все, привернула увагу хроніста через те, що з 1678 р. тут була розташована королівська резиденція Яна II Собеського та діяло 5 церков, 4 костели й синагога. «Театр Європи» повідомляє: «17.27 травня у

Жовкві виникла несподівана пожежа, внаслідок якої місто з великою частиною передмістя згоріло, також від вогню задихнулись 40 світських осіб і 5 священнослужителів. Не змогли врятуватись від вогню дві церкви та мури королівського замку» [23, с. 226]. Автор зауважив, що згоріла частина міста з боку Львова, а та, що за ним – з домініканським собором, замком, магістратом та єврейською школою – лишилися неушкодженою.

Дещо осторонь від всіх описаних повідомлень слід розглянути ще кілька відомостей з українських земель. Одна з них – це повідомлення про смерть у Варшаві у лютому 1685 єпископа Кам'янець-Подільська Станіслава Воєнського (*Stanislaus Woiensky*) [14, с. 974]. Інша новина, вміщена у підрубриці «Деякі дивовижні історії, чудесні явища та символи» у XII томі, описує появу комети, за якою мали змогу спостерігати мешканці всіх країн Європи. Привертає увагу те, які держави автор залучає до тодішніх європейських територій: «Комету бачили у всіх місцевостях Європи, зокрема в Італії, Іспанії, Португалії, Англії, Франції, Нідерландах, Німеччині, Данії, Швеції, Польщі та Московії, а також у турків» [13, с. 259]. Як ми бачимо, хроніст не називає серед цих країн Україну, хоча цілком ймовірно, що комету могли бачити і на наших, українських, землях.

Таким чином, «Надзвичайні події» «Театру Європи» містять цікаві згадки про українські міста, які на той час *de facto* належали до польських територій. Можливо, брак відомостей про надзвичайні події щодо інших українських населених пунктів пов'язаний з непоінформованістю авторів часопису. Однак матеріали, опубліковані на сторінках «Театру Європи», заслуговують на увагу та ретельне вивчення надалі.

1. Анализ отечественных источников по истории освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. [Текст] : учеб. пособие / Н. П. Ковальский, Ю. А. Мыцык. – Днепропетровск : ДГУ, 1986. – 80 с.
2. Борщак І. Україна в літературі Західної Європи / І. Борщак – К. : Видавництво Інституту археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2000. – 366 с.
3. Вайнштейн О. Л. Историография средних веков (в связи с развитием исторической мысли от начала средних веков до наших дней) / В. Вайнштейн. – М.-Л. : Соцэкгиз, 1940. – 375 с.
4. Гольдберг А. Л. Письма и заметки. «Известия о России в западноевропейских переодических изданиях XVI–XVII в. / А. Л. Гольдберг / – Вопросы истории. – № 7. – 1961. – С. 204–207.
5. Дорошенко Д. І. Гетьман Петро Дорошенко : огляд його життя і політ. діяльності / Д. Дорошенко ; ред. В. Омельченко. – Нью-Йорк, 1985. – 710 с.
6. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах (1687–1709) / Теодор Мацьків. – Мюнхен, 1988 – 176 с.
7. Мыцык Ю. А. Записки иностранцев как источник по истории Украины (вторая половина XVI – середина XVII в.) / Юрий Андреевич Мыцык. – Днепропетровск : ДГУ. – 1981. – 89 с. – (Немецкие и австрийские источники; ч. 1).
8. Наливайко Д. Козацька християнська республіка : Запорізька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках / Дмитро Наливайко – К. : Дніпро. – 1992. – 495 с.
9. Наливайко Д. Очима Заходу : Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. / Дмитро Наливайко – К. : Основи, 1998. – 578 с.
10. Наливайко Д. С. Україна в другій половині XVIII ст. в західноєвропейських історико-літературних пам'ятках / Дмитро Сергійович Наливайко // Український історичний журнал. – № 1. – 1972. – С. 132–137.
11. Рождественский С.В. Известия о России в историческом сборнике «Theatrum Europaeum» / С. В. Рождественский // Журнал министерства Народного Просвещения / – 1891 – Вып. 275. – С. 57–78.
12. Bingel H. Das Theatrum Europaeum, ein Beitrag zur Publizistik des XVII und XVIII Jahrhunderts / Hermann Bingel. – Berlin, 1909. – 125 с.
13. Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denkwürdiger Geschichten 1679–1686 – Teil XII / Beschreibung durch anonymus. – Frankfurt.a.M., 1698. – 1114 s.
14. Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denkwürdiger Geschichten 1687–1690. – Teil XIII / Beschreibung durch anonymus. – Frankfurt. a.M., 1698. – 1411 s.

15. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1691–1695.* – Teil XIV / Beschreibung durch anonymus. – Frankfurt.a.M., 1702. – 964 s.
16. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1696–1700.* – Teil XV / Beschreibung durch anonymus. – Frankfurt.a.M., 1707. – 905 s.
17. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1672–1679.* – Teil XI / Beschreibung durch anonymus. – Frankfurt.a.M., 1682. – 1332 s.
18. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1618–1629.* – Theil I / Beschreibung durch J.P. Abelinum. – Frankfurt.a.M., 1662. – 1164 s.
19. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1707–1709.* – Teil XVIII / Beschreibung durch Daniel Schneider. – Frankfurt.a.M., 1720. – 454 s.
20. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1713–1715.* – Teil XX / Beschreibung durch Daniel Schneider. – Frankfurt.a.M., 1734. – 520 s.
21. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1657–1660.* – Teil VIII / Beschreibung durch Martin Meyer. – Frankfurt.a.M., 1693. – 1304 s.
22. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1660–1665.* – Theil IX / Beschreibung durch Martin Meyer. – Frankfurt.a.M., 1699. – 1570 s.
23. *Theatrum Europaeum, oder ausführliche und wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten 1665–1671.* – Theil X / Beschreibung durch Martin Meyer und J. W. Geiger – Frankfurt. a. M., 1677. – 641 s.

*Ie. Litvinenko*

### UKRAINIAN LANDS IN THE CONTEXT OF «EXTRAORDINARY STORIES» FOUND IN THE GERMAN CHRONICLE “THEATRE OF EUROPE”

*The article examines the information potential of the reports found in the rubric “Sonderbare Geschichte” of the German chronicle “Theatre of Europe” of the seventeenth – early eighteenth century.*

**Keywords:** “Theatre of Europe”, chronicle, source, extraordinary stories, report.

УДК 94(477)(048)

*о. Юрій Мицук*

### З ЛИСТІВ ЯРОСЛАВА ІСАЄВИЧА

*Публікація листів видатного вітчизняного історика, академіка НАН України Я. Д. Ісаєвича до Ю. Мицюка.*

**Ключові слова:** Я. Д. Ісаєвич, кореспонденція.

Ярослав Дмитрович Ісаєвич (7. 03. 1936 – 24. 06. 2010) належить до чільних українських істориків ХХ ст. Його науковий доробок надзвичайно багатий, хоча й досі не поцінований як слід. Я. Д. Ісаєвич був у числі тих, хто стояв біля джерел відродженої Києво-Могилянської академії. Протягом перших років її існування (від 1993 р.) вчений читав курс вітчизняної історії для гуманітаріїв та спецкурси на магістерській програмі «Історія». Ярослав Дмитрович підтримував теплі дружні стосунки з усіма працівниками кафедри історії НАУКМА, щедро надавав їм консультації та методичні поради. Мені випала честь знати Ярослава Дмитровича ще з 1974 р., коли він дав згоду бути офіційним опонентом моєї кандидатської дисертації «“Кройніка” Феодосія Софоновича як історичне джерело та пам’ятка української історіографії XVII століт-

тя». Не думав я тоді, що колись доведеться як священику правити панахиду у Благовіщенському храмі Києво-Могилянської академії на 40-й день по смерті незабутнього Ярослава Дмитровича...

Восени 1974 р. я двічі побував у Львові, де на вулиці Стрийській жили обидва мої офіційні опоненти: д-р. іст. наук, професор Г. Ю. Гербільський і канд. іст. наук, доцент Я. Д. Ісаєвич. Тоді ж я вперше побував у гостинній оселі Ісаєвичів, познайомився з його дружиною Ольгою Володимирівною. 6 березня 1975 р. у Дніпропетровському держуніверситеті відбувся захист моєї кандидатської дисертації. Слід сказати, що він проходив у досить напруженій атмосфері. Було відчутно прагнення деяких членів спеціалізованої ради при історичному факультеті ДДУ, які поділяли великодержавно-шовіністичні по-